

Yavuz Bayülken Tarafından Hazırlanıp Sunulan
“Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmeleri”
Başlıklı Rapor Üzerine Görüşler

Aykut Göker

TMMOB-MMO SANAYİ KONGRESİ
16-17 Aralık 2005

II. Oturum
KOBİ'lerin Sanayideki Yeri ve Önemi

Sayın Bayülken'in sunduğu raporda not ettiğim bazı hususları bilgilerinize sunmaya çalışacağım. Her şeyden önce Sayın Bayülken'e yaptığı çalışma dolayısıyla teşekkür ediyorum; raporun girişinde cesaretle ortaya koyduğu bir husus için de kendisine özellikle teşekkür ediyorum. Girişte *“amaç, her an her yerde abartılarak, Türkiye'nin kalkınma reçeteleri veya sanayi mucizeleri olarak sunulan KOBİ'leri nesnel bir yaklaşımla inceleyip, gerçekleri ortaya koymak gerekir”*, diyor. Gerçekten, son zamanlarda KOBİ'ler etrafından bir efsane yaratıldığını ve kalkınmanın başlıca reçetelerinden, imkânlarından biri olarak sunulduğunu biliyoruz; peki ama, gerçek bu mudur? Rapor buna önemli ölçüde açıklık kazandırıyor.

Sayın Bayülken raporunda genel olarak bazı tespitlerin altını çiziyor. Birinci tespit şu: KOBİ'ler Türkiye'nin de tercih ederek içinde yer aldığı mevcut iktisadî sistem açısından vazgeçilmezdirler. Bu bir gerçek, sistemin yürümesi için KOBİ'lere gerek var. Bunu raporunda anlatıyor. Niçin KOBİ'lere gerek olduğunu ben yinelemeyeceğim. Dün, gerçekten, KOBİ'ler sistem için gerekliydi; yani Fordist üretim biçiminin üretim ufkunun hâkim motifi olduğu dönemde, eskiden kalan bir üretim biçimi olarak KOBİ'ler varlıklarını sürdürdüler ve gerekliydi. Üretim ufkuna egemen olan, ister “post-Fordist üretim biçimi”, ister “esnek üretim - esnek otomasyona dayalı üretim biçimi” deyin, bugünkü üretim biçimi için de KOBİ'ler vazgeçilmez. Bunun hem de düne nazaran daha da büyütülerek, efsaneleştirilerek ortaya sürülmesine neden olacak bazı gerekçeleri var.

“Esnek üretim, esnek otomasyonun ortaya çıkmasından sonra, küçük işletmeler artık üretim ufkuna egemen olacak”, denildi. Teknolojideki gelişmeler küçük işletmeleri mümkün kılıyordu; esnek üretim tarzları küçük işletmeler üzerine inşa edilecekti; ama, zaman geçtikçe görüldü ki, Fordist sistemin kitlesel üretimi esnek üretim ve esnek otomasyonda da geçerli oluyor. Örnek, ana otomotiv firmalarının montaj bantları. Yine, eskiden olduğu gibi büyük miktarlarda üretim yapıyorlar; ama bir farkla; esnek üretim-esnek otomasyon mümkün. Bant önünüzden geçerken, belli aralıklarla modellerin değiştiğini görüyorsunuz. Kitlesel üretim yine var, Fordist üretim tarzında olduğu gibi, ama esnek üretim - esnek otomasyon biçiminde.

KOBİ'ler yine varlıklarını sürdürüyorlar, nedeni açık? Çünkü, büyük sanayi bir kısım riskleri küçük ve orta ölçekli işletmelere - KOBİ'lere aktarmak durumunda; maliyetleri düşürmek için aktarmak durumunda; kendisi için ekonomik ölçekte olmayacak üretim miktarlarını aktarmak durumunda. Bu problemlerin çözüm için çok güzel bir

süspansiyon görevi görüyor KOBİ'ler. Özellikle, sistemin kriz zamanlarında da krizin en riskli bölgeleri KOBİ'lere havale ediliyor.

Günümüzde KOBİ'lerin işlevi özellikle, nerede tanımlanıyor? O aslında Sayın Bayülken'in raporunda da var; ben biraz formüle ederek söyleyeceğim. Günümüz üretim sürecini, biz eğer kavram geliştirme, tasarım geliştirme, tasarım doğrulama, imalât, satış sonrası teknik hizmetler kompartımanları biçiminde düşünürsek, net katma değerın çok önemli bir yüzdesinin başlangıçtaki, kavram geliştirme, tasarım geliştirme ve tasarım doğrulama kompartımanları ile sondaki, satış sonrası teknik hizmetler kompartımanında yaratıldığını görürüz. İmalât sürecine küçük bir pay düşüyor.

KOBİ'lerin işlevlerinin tanımlandığı bölge ise imalât süreci. Demek ki, büyük sanayi aslında net katma değerın gederek küçüldüğü imalât sürecinin bir kısım işlerini KOBİ'lere havale ediyor. Yalnız, son zamanlarda bir cereyan var; ona, Bayülken raporunda değinmemiş; zannediyorum, bazı ayrıntılara girmedi.

İmalâta ek olarak, son zamanlarda tasarımın bazı aşamaları da, özellikle otomotiv sanayiinde, beyaz eşya sanayiinde, KOBİ'lere aktarılmaya başlandı. Olgunlaşan teknolojilerde tasarımın özellikle mühendislik ağırlıklı kısmını da ucuza mal edebilmek için bu sorumluluk KOBİ'lere aktarılıyor; böyle bir cereyan var. Ama dikkat edin, burada da KOBİ'lere havale edilen şey, işçiliğın ötesinde mühendislik, mühendisliğin biraz daha tasarıma, tasarım doğrulamaya doğru giden yelpazeleri. Ama, yine de burada büyük işletmelerin problemini çözmeye yönelik bir iş bölümünden söz ediyoruz.

Demek ki, KOBİ'lerin varlığı sistem için kaçınılmaz... KOBİ'ler toplumsal açıdan da vazgeçilmez. Sayın Bayülken'in ikinci tespiti bu. 'Defakto' böyle; çünkü, görüyoruz, istihdamın çok büyük bir oranı KOBİ'lere ait.

Bu iki tespitin doğal sonucu, KOBİ efsanesi yaratılırken, hep gözden kaçırılıyor. KOBİ'lerin esas varlık nedeni büyük işletmelerin gereksinimine yanıt vermektir. Esas işlevleri orada; onun için KOBİ'ler büyük işletmelere bağımlı işletmelerdir ve 'bağımlılık' KOBİ'lerin karakteristikleri açısından belirleyicidir.

Çok ilgi çekicidir; KOBİ'ler içinde de, özellikle teknolojide daha yetkin olanlar büyük işletmelere bağımlıdır. Çünkü, esas, büyük işletmelerle doğrudan ve sıkı ilişkileri olanlar teknolojik olarak daha yetkin olan KOBİ'lerdir. O tür KOBİ'lerde istihdam sayıları nispi olarak diğerlerine göre daha yüksektir. Bu üç tespit de Türkiye açısından geçerli.

Sayın Bayülken Türkiye'deki KOBİ'lerin profiliyle / karakteristikleriyle ilgili bazı tespitlerini burada söyledi. Ben o tespitleri tekrar edeceğim, ama sadece hafızalarımızı tazeleyebilmek için:

- Türkiye'deki KOBİ'lerin kurumsallaşma oranları zayıf, yâni şirketleşme oranı çok düşük.
- Yaş ortalamaları düşük. Yâni, KOBİ'ler dünyasında şirketler çok çabuk kuruluyor, şirketler çok çabuk da kapanıyor; onun için yaş ortalaması düşük.

- Katma değer yaratmadaki payları düşük; tesis ve istihdam ettikleri kişi başına düşen katma değer payları düşük; düşük katma değerli ürünler üretiyorlar.
- Sabit sermaye yatırımlarındaki payları düşük.
- Banka kredilerinden yararlanma oranları öteki ülkelere göre düşük.
- İhracattaki payları düşük.
- Ölçek sorunları var; ve de
- Sayın Bayülken konuşmasını bitirirken altını çizdi; teknolojide yetersizler, inovasyonda yetersizler, yönetim tekniklerinde yetersizler. Bu yetersizlik özellikle ölçekler küçüldükçe artıyor.

Sayın Bayülken KOBİ'lerdeki mühendis sayısının genel ortalamasını da söyledi. Bu da düşük.

Ama, yine de, bu son tespitten hareketle, Türkiye'deki KOBİ'ler içinde de mühendis istihdam eden bir kesim olduğu rahatlıkla söylenebilir; yani Türkiye'de de belli bir eşğin üzerinde yer alan KOBİ'ler var. Rakamları Sayın Bayülken'in çalışmasından aldım. Yapılan bir araştırma modellenerek, zannediyorum, bu rakamlar ortaya çıktı. 26.585 firma mühendis çalıştırıyormuş. Bunlardan 15 bininde 1 mühendis; 10 bininde 2 ilâ 5 mühendis; 1.585'inde de 5 ilâ 35 mühendis çalışıyormuş. İyi bir rakam, küçümsememek gerekir. O büyük KOBİ kalabalığı içerisinde altını çizeceğim bir envanter, bir varlık bu.

Hemen bir gerçeğin altını çizmek gerekir. Bu mühendis çalıştıran ve bütün KOBİ'ler içerisinde en iyiyi temsil eden bu KOBİ'leri bekleyen bir tehlike var. Bu tehlike Türkiye açısından çok büyük. O tehlike de şu: Hep baştan beri söylüyoruz. KOBİ'ler büyük işletmelere, büyük sanayi işletmelerine bağımlıdır. Bu şu demektir: Büyük sanayi işletmesi belli nedenlerden dolayı, coğrafya değiştirirse, her şeyden önce bu KOBİ'ler batır. Türkiye imalât sanayii her zaman coğrafya değiştirme tehdidi altındadır. Otomotiv sanayii böyledir, elektronik sanayii (örneğin, televizyon imalâtı) böyledir. Türkiye'de imalât sanayinin üzerinde bir tehdit var; coğrafya değiştirme tehdidi. Çünkü, Türkiye imalât sanayinin sermaye yapısı coğrafya değiştirmeye müsait bir yapıdır.

Gelişmiş ülkelerin coğrafyalarından, özellikle imalât süreçleri, nispi girdi ucuzluğunun olduğu coğrafyalara doğru kayar. Bu kervana Türkiye'dekiler de her zaman katılabilir. Bu olduğu zaman, KOBİ'lerin içerisinde özellikle en iyilerinin yok olma tehlikeleri vardır, onların coğrafya değiştirme şansları yoktur.

Sayın Bayülken de aslında Avrupa Birliği'ndeki böyle bir istatistiksel veriyi kullanıyor. Avrupa Birliği'nde son zamanlarda bu coğrafya değiştirme dolayısıyla belli bir kayıp olduğunun altı çiziliyor. Bu tehlikeye de dikkatleri çektikten sonra, ben kendime göre Sayın Bayülken'in çalışmasından çıkartılabilecek sonuç nedir, ne yapmak gerekir, konusunda iki noktaya değinerek konuşmamı noktalayacağım.

Bir kere, KOBİ'lerin problemlerini çözmek için, sanayie bir bütün olarak bakmak gerekir. Sadece KOBİ'ler için bir çözüm yoktur. Biz burada eleştiriyoruz, "KOBİ'ler bağımlıdır" diyoruz. Bu onların zayıf karnıdır. Bu eleştiri tamam; ama, bir gerçeği de görmezlikten gelemeyiz. Türkiye'de geçerli olan bir iktisadî sistem var. Bu sistem

içerisinde bağımlılık bir verili koşul. Ama, bu verili koşulu görmezden gelerek, bu sistem içinde sadece KOBİ'ler için bir çözüm aramak çok büyük bir hatadır.

Sanayie bir bütün olarak bakmak gerekir. KOBİ'ler için getirilecek çözümde büyük işletme - küçük işletme, yani, ana sanayi - yan sanayi ilişkisini, verili koşul olarak göz önünde tutmak gerekir. Türkiye'deki KOBİ'lerin problemlerini çözmek bir yana, özellikle, teknoloji yeteneği yüksek olan KOBİ'lerimizi kaybetme tehlikesine karşı, Türkiye'nin bir üretim merkezi olma konumunu kaybetmemesini bir politik hedef olarak önümüze koymak zorundayız.

Belki ben bunlardan söz ederken, bazılarınız “*yok olmaz öyle şey; biz bu konumumuzu kaybetmeyiz; imalât sanayiimiz başka coğrafyaya gitmez*” diye düşünebilir. Ama, şundan emin olunuz; Türkiye'deki büyük sanayinin stratejistleri bu tartışmanın içindedirler. Türkiye'deki sanayinin yabancı ortakları bu tür değerlendirmelerin içindedirler. Türkiye'nin şu andaki üretim merkezi olma konumunu kaybetmesi sorunu gündemdedir ve Türkiye her şeyden önce bu soruna bir çare bulmak durumundadır. Bugün artık biliyoruz ki, bir ülkenin üretim merkezi olma konumunu kaybetmemesi sadece imalâtta yetkinlik kazanmakla mümkün değildir.

Doğru bir tespit yapalım; Türkiye artık imal etmeyi biliyor. İyi imalâtçı bunu hiçbirimiz inkâr edemeyiz. İmal etmeyi Türkiye biliyor; ama, Türkiye'nin bunu bilmesi bu coğrafyadaki üstünlüğünü kaybetmemesi için yeterli değil. Artık, üretim merkezi olma konumunu kaybetmemek için, başka yetkinlikler gerekiyor. Türkiye sanayinde olmayan bir yetkinlik alanı; çok zayıf olduğu bir yetkinlik alanı var. Bu alan, kavram geliştirme, tasarım geliştirme, tasarım doğrulama yetkinliğidir. Türkiye bu kompartımanlarda yetkinlik kazanamadığı takdirde, ne yazık ki, imalâtın yapıldığı yer olma konumunu da kaybedecektir.

Sanayicilerle lütfen gidin konuşun, ana sanayicilerle konuşun, önemli yan sanayicilerle konuşun. Türkiye'nin ihracatında ihraç ettiği parça başına kazandığı para çok düşüktür. İhraç ettiği televizyon cihazı başına, otomobil başına, otomotiv yedek parçası başına kazancı çok küçüktür. Eğer, Türkiye tasarım geliştirme, tasarım doğrulama, bunlara dayalı olarak özgün ürün geliştirme, özgün üretim süreci geliştirme noktasında da bir yetenek kazanamazsa, sanayiini kaybedecektir. O zaman, zaten sizin KOBİ derdiniz kalmıyor; ortada KOBİ kalmıyor.

Onun için, meseleye her zaman bu bütünlük içerisinde bakmak lazım. Benim getireceğim ikinci öneri de şudur: Mâdem böyle bir bütünlük içinde bakacağız, ana sanayimize teknolojide üstünlük kazandırırken, bunun tamamlayıcısı olan belli KOBİ'lere de bu üstünlüğü kazandıracamız, kazandırmak zorundayız, başka çare yok.

Burada bazılarınıza çok ters gelecek bir öneriyle konuşmamı noktalayacağım. Sayın Bayülken rakamlardan söz etti, muazzam sayıda KOBİ var. Siz KOBİ'lere hepsine birden yardım edeyim diye ortaya atılırsanız, yaratabileceğiniz herhangi bir ekonomik fayda olmayacaktır; kurtarabileceğiniz hiçbir KOBİ de olmayacaktır. Türkiye sahibi olduğu kaynaklar itibariyle KOBİ problemini çözerken, bir planlama yapmak ve seçici olmak zorundadır. Bu, seçilenler dışında kalan KOBİ'lere hiç yardım edilmesin anlamına gelmiyor. Her KOBİ'ye yardım edilsin; ama, bazılarına seçici olarak çok farklı programlarla, başka türlü yardımlarda bulunmak gerekir. Önce en iyilerin elinden tutmak gerekir. Pek çoğunuza bu ters gelecek; ama unutmayın, diğer, daha

kötü durumda olan KOBİ'lerin kurtulması da buna bağlı. Çünkü, özellikle KOBİ'ler, görerek, bakarak öğrenmeyi öne alır; herkes birbirinden öğrenir. Kültürümüz böyle. Biz iyi KOBİ'ler kümesini yaratabilirse, teknolojik açıdan üstün KOBİ'ler kümesini yaratabilirse, diğer KOBİ'ler de önce bu örnekleri kopyalayarak iyileşir; bu örneklerle bakarak daha iyi öğrenir.

Burada seçici olmak derken bunu kastediyorum. Evet, bütün KOBİ'lerin elinden tutalım, ama bazılarının elini seçici programlarla daha bilinçli olarak tutalım. Ben bütün KOBİ'lerin çıkarını bu noktada görüyorum.

Beni dinlediğiniz için hepinize teşekkür ederim.